
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.439:330.131.52

О. М. Шевченко, к. е. н., доцент,
А. Г. Ясько, к. е. н., доцент**СТАН ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ**

Анотація. У статті розглядаються стан та проблеми продовольчого ринку України, динаміка показників рівня торговельної глобалізованості продовольчої сфери України за товарними групами, запропоновані стратегічні рішення щодо покращення функціонування продовольчого ринку в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Ключові слова: Продовольчий ринок, торговельна глобалізованість, товарні групи, функціонування і формування продовольчого ринку, глобалізаційні та інтеграційні процеси.

О. Н. Шевченко, к. э. н., доцент,
А. Г. Ясько, к. э. н., доцент**СОСТОЯНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА: ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЕ ВЫЗОВЫ**

Аннотация. В статье рассматриваются состояние и проблемы продовольственного рынка Украины, динамика показателей уровня торговой глобализованности продовольственной сферы Украины по товарным группам, предложены стратегические решения по улучшению функционирования продовольственного рынка в условиях глобализационных и интеграционных процессов.

Ключевые слова: Продовольственный рынок, торговая глобализованность, товарные группы, функционирование и формирования продовольственного рынка, глобализационные и интеграционные процессы.

O. M. Shevchenko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
A. H. Yasko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor**THE STATE OF FOOD MARKET: GLOBALIZATION CHALLENGES**

Abstract. The situation and problems of the food market of Ukraine, dynamics of globalization of trade food sphere of Ukraine by commodity groups are considered in the article, strategic decisions to improve the functioning of the food market under conditions of globalization and integration processes are proposed.

Keywords: Food Market, trade globalization, commodity groups, formation of functioning of the food market, globalization and integration processes.

Актуальність теми дослідження. В нових геополітичних умовах, особливий інтерес представляє вивчення економіки України як самостійного суб'єкта ринкових відносин. Це дає досліднику можливість простежити основні закономірності історичного розвитку ринкових систем на прикладі еволюції найбільш важливого сектора національної економіки – регіонального споживчого ринку, і, зокрема, продовольчого ринку, як його найважливішої складової.

Структура споживчого ринку узагальнено представляється трьома крупними сегментами:

- ринком продовольчих товарів;
- ринком непродовольчих товарів;
- ринком споживчих послуг.

Як відзначає П. Т. Саблук «серед усіх ринків найважливіший - продовольчий ринок, оскільки лише його продукція забезпечує існування людства. В економічному відношенні аграрний ринок - це сфера взаємодії суб'єктів ринку по забезпеченню виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва і послуг для агро-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

промислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції.

Продовольчий ринок є частиною національного ринку, на якому предметом купівлі-продажу виступають сільськогосподарська продукція та продовольство. Кінцевою метою і завданням функціонування продовольчого ринку є забезпечення продовольчої безпеки держави» [8, с. 6-7].

Жорсткі умови конкуренції на глобальних ринках вимагають від українських товаровиробників постійно підвищувати рівень конкурентоспроможності продукції АПК, що можливе лише за умови повного використання зовнішніх і внутрішніх резервів.

Вступ до Світової організації торгівлі, курс на поглиблення європейської інтеграції гостро ставлять питання якості продуктів харчування та наближення її до вимог світових стандартів.

Проблеми розвитку продовольчого ринку, необхідності збільшення обсягів виробництва продукції, покращення її якості, підвищення рівня споживання населенням України та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника обумовлюють актуальність досліджень таких науковців та практиків, як М. Бутко, С. Васильчак, Л. Дейнеко, С. Захарін, О. Зеленська, М. Ільчук, С. Камілова, Л. Карпенко, О. Козак, В. Кудлай, Н. Левчук, А. Лисецький, В. Марчевський, В. Мостенська, В. Пабат, Ю. Родіонова, П. Саблук, М. Хвесик, Л. Чернюк, Н. Шадура-Никипорець, О. Шевельова та інших дослідників. Однак комплексність і багатогранність проблеми потребують подальшого поглибленого вивчення.

Метою статті є аналіз впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на формування продовольчого ринку, його окремих складових та визначення шляхів покращення його функціонування.

Виклад основного матеріалу. Ринок – багатогранне і багатоструктурне явище, що підкоряється у своєму функціонуванні і розвитку цілому комплексу економічних законів. Дія ринкового механізму виявляється в складних процесах, що визначають стан ринку, темпи його розвитку й основні пропорції. У контексті даного дослідження, доцільним є розгляд теорії ринку крізь призму фактора регіональності.

Організація продовольчого ринку - це створення системи організацій, установ, підприємств та відпрацювання методів їхньої діяльності, спрямованих на налагодження обмінних процесів, тобто процесів купівлі-продажу.

Продуктовий ринок є складовою частиною продовольчого ринку, на якій предметом купівлі-продажу виступають окремі товари та їх споріднені групи (молоко і молокопродукція) з однаковими маркетинговими властивостями [8, с. 7]. Продовольчий ринок найбільш вразливий з соціальної точки зору, оскільки його розвиток безпосередньо пов'язаний з рівнем життя населення, його платоспроможністю [7, с. 3].

Ринок не слід розглядати як силу, що сама по собі автоматично гармонізує економічні відносини. За сучасних розмірів агропромислового виробництва та при значній взаємозалежності окремих його частин стихійні ринкові зв'язки, як показала світова практика, породжують диспропорції й можуть дестабілізувати не лише аграрний сектор, а й всю національну економіку. Тому необхідна свідомо і цілеспрямована діяльність по організації регулювання аграрного ринку. Результати періоду реформаторства в Україні переконливо доводять, що стихійна, неконтрольована і нерегульована лібералізація є вкрай шкідливою для сільського господарства і що з перебігом часу вона не лише не забезпечує реструктуризації галузі, а й руйнує її.

Продовольчий ринок входить до складу сільськогосподарського комплексу України, який можна визначити як господарську систему, що має декілька функцій. Одна з них - виробництво сільськогосподарської продукції - не просто суспільно значима, а й життєво необхідна будь-якому регіону [5, с. 4-5].

Скориставшись основними наведеними методичними положеннями проведемо оцінку рівня глобалізованості продовольчої сфери України.

Продукція харчопродовольчого комплексу займає вагоме місце у вітчизняному експорті. Якщо за абсолютними обсягами загального експорту товарів Україна перебуває на 47-мі місці у світі (її питома вага в ньому – 0,6%), то за обсягами експорту продукції харчопродовольчого комплексу – на 24-му місці (питома вага – 0,7%). У світовому вимірі, за даними вчених УААН, Україна веде експортні й імпорتنі операції продовольчими товарами з 57 країнами світу, однак її

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

частка поки що відносно інших країн дуже низька. Так, наприклад, частка США становить 12%, Франції – 8%, Німеччини – 6,3% [6, с. 4-5].

Протягом досліджуваного періоду відбулось суттєве зростання залучення вітчизняних сільгоспвиробників до світогосподарських процесів: відсоток продукції, що спрямовувалась на експорт зріс майже в 2,5 рази з 9% у 2005 р. до майже 20% у 2012 р., що є свідченням лібералізації торгівлі даного спрямування (таблиця 1).

Група вітчизняних дослідників кількісних параметрів глобалізації зазначає, що “сучасна тенденція розвитку світових ринків указує на те, що швидше всього збільшується обсяг міжнародних фінансових операцій, далі міжнародний рух капіталу (прямі інвестиції) і міжнародна торгівля”. Тому вони враховуючи, що процес економічної глобалізації здійснюється в трьох видах діяльності: торгівля, інвестиції, виробництво, визнають необхідність систематизації показників економічної глобалізації по сферах діяльності, зокрема для оцінки глобалізації торговельної діяльності використовується коефіцієнт торговельної відкритості ($K_{ТВ}$):

$$K_{ТВ} = \frac{E}{ВВП(Q)} \cdot 100\%,$$

де E – експорт продукції на різних рівнях дослідження (світова економіка, економіка країн, економіка галузей країн, корпорації);

$ВВП(Q)$ – валовий внутрішній продукт (для рівнів світової економіки, економіки країн) або обсяг виробництва продукції (для рівнів економіки галузей країн, корпорацій) [2; с. 24].

Комплексним показником відкритості вважають зовнішньоторговельну квоту. Вона характеризує участь галузі у зовнішній торгівлі і виражається аналітичною формулою:

$$ЗК_{гал} = \frac{E_{гал} + Z_{гал}}{Q_{гал}} \cdot 100\%.$$

де $E_{гал}$ – обсяг експорту галузі;

$Z_{гал}$ – обсяг імпорту галузі; [2; с.31-32]

На основі наведених формул та виходячи з наявних статистичних даних розрахуємо динаміку показників рівня торговельної глобалізованості продовольчої сфери України за товарними групами.

Таблиця 1

Динаміка показників рівня торговельної глобалізованості продовольчої сфери України за товарними групами, 2005-2012 рр., %*

Характеристика товарної групи	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9
М'ясо та м'ясні продукти								
Експортна квота	5,13	1,68	2,35	1,47	2,08	2,33	3,68	5,66
Імпортна квота	20,35	16,14	12,82	28,86	22,91	18,36	11,38	19,14
ЗТО квота	25,48	17,82	15,17	30,33	24,99	20,69	15,07	24,81
Молоко та молочні продукти								
Експортна квота	13,86	7,15	7,66	9,69	7,92	8,5	8,71	7,21
Імпортна квота	0,82	1,13	1,62	1,99	3,92	2,43	2,32	3,6
ЗТО квота	14,68	8,28	9,28	11,68	11,83	10,93	11,01	10,81
Яйця та яйцепродукти								
Експортна квота	0,13	0,13	1,97	2,66	6,31	7,61	7,69	7,43
Імпортна квота	0,66	0,36	0,37	0,81	0,76	0,71	0,3	0,36
ЗТО квота	0,79	0,49	2,34	3,47	7,07	8,32	7,97	7,79
Зерно та зернобобові культури								
Експортна квота	33,27	32,6	15,33	31,28	56,83	36,26	26,12	60,15
Імпортна квота	0,59	0,69	1,17	0,42	0,3	0,45	0,48	0,49
ЗТО квота	34,16	33,29	16,5	31,7	57,13	36,71	26,61	60,64

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Картопля								
Експортна квота	0,03	0,03	0,02	0,02	0,03	0,04	0,05	0,03
Імпортна квота	0,03	0,11	0,04	0,05	0,08	0,16	0,17	0,11
ЗТО квота	0,06	0,14	0,06	0,07	0,11	0,2	0,13	0,22
Овочі та баштанні продовольчі культури								
Експортна квота	1,97	2,3	4,07	2,96	3,86	3,78	2,87	3,21
Імпортна квота	1,31	1,92	2,16	4,19	2,58	3,51	2,71	1,97
ЗТО квота	3,28	4,22	6,23	7,15	6,44	7,29	5,57	5,17
Плоди, ягоди і виноград								
Експортна квота	14,3	20,49	20,23	13,13	13,61	16,39	9,88	14,24
Імпортна квота	40,32	80,85	68,56	64,36	54,57	52,46	48,11	47,51
ЗТО квота	54,62	101,34	88,79	77,49	68,18	68,85	57,98	61,74
Цукор та цукромісткі продукти								
Експортна квота	7,2	6,37	6,43	6,56	6,9	3,6	1,97	8,12
Імпортна квота	8,27	4,63	1,34	5,79	7,22	4,99	1,86	0,47
ЗТО квота	15,47	11	7,77	12,35	14,12	8,59	3,83	8,59
Олія та оліємісткі продукти								
Експортна квота	62,63	79,04	93,29	80,87	85,65	91,91	86,12	92,01
Імпортна квота	18,37	11,54	17,87	24,42	10,9	10,29	7,62	5,68
ЗТО квота	81	90,58	111,16	105,29	96,55	102,2	93,73	97,69

*Розрахована автором за даними [1; с.36-40].

Розробка концепції та стратегії розвитку продовольчого ринку як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів вимагає комплексних діагностичних досліджень. Діагностика є ефективним інструментом об'єктивної оцінки регіональних ситуацій і проблем та може стати одним із основних аналітичних інструментів обґрунтування управлінських рішень у процесі регулювання розвитку регіону.

З вищесказаного можна зробити висновки, що система регіональних методів дослідження повинна бути значно збагачена і доповнена іншими методами, адекватними даному аспекту дослідження, які дозволять розробити певні методичні підходи і оцінити ефективність функціонування продовольчого ринку.

Виходячи з досвіду зарубіжних країн актуальним є впровадження в вітчизняну практику методів кластерного аналізу, що є потужним засобом для забезпечення процесу сталого розвитку, як країни, так і регіонів. Кластерний аналіз дозволяє окреслити межі інтеграції всіх головних інструментів політики економічного розвитку, наявних у руках урядів. Для розвитку різних інструментів кластерної політики необхідно використати комплексний підхід.

Основною умовою формування кластерів є визначення ефективності їх створення і функціонування. Значимість обґрунтованих параметрів ефективності кластерних систем визначається необхідністю забезпечення високого рівня економічної взаємодії економічних суб'єктів, що створює передумови успішного розвитку національної економіки. Результативність функціонування кластерних систем дозволяє не тільки визначити ефективність роботи складових елементів кластера, але й розрахувати соціально-економічний ефект, необхідний для інтенсифікації соціально-економічного розвитку країни.

Визначити максимально об'єктивну оцінку ефективності кластерів можна лише за умов комплексного використання сукупності взаємопов'язаних і узгоджених критеріїв (рис. 1.).

Комплексна оцінка ефективності кластерної діяльності визначається в результаті інтегрального поєднання показників, сформованих на основі різних класифікаційних підходів до критеріїв оцінки: соціально-економічних цінностей, якісних та кількісних параметрів, факторів екстенсивного та інтенсивного розвитку тощо.

До економічних індикаторів відносяться показники: продуктивності праці, фондівіддача, матеріалоємність, ефективність використання виробничих витрат, інтегральний показник економічної ефективності тощо. Ці показники є актуальними й важливими у визначенні ефективності клас-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

терної діяльності, адже саме завдяки їх врахуванню економісти мають об'єктивну кількісну оцінку, що може показати вигоду від створення кластера.

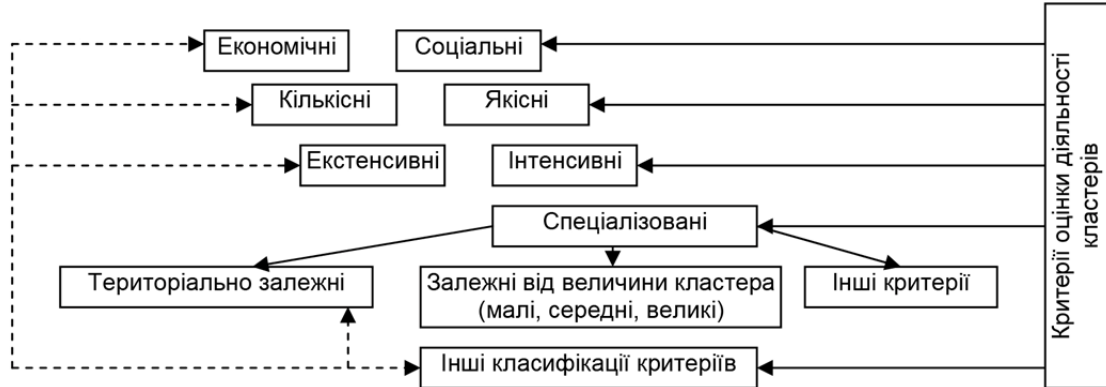

Рис. 1. Система критеріїв оцінки ефективності кластерів.

До економічних індикаторів відносяться показники: продуктивності праці, фондівдача, матеріалоємність, ефективність використання виробничих витрат, інтегральний показник економічної ефективності тощо. Ці показники є актуальними й важливими у визначенні ефективності кластерної діяльності, адже саме завдяки їх врахуванню економісти мають об'єктивну кількісну оцінку, що може показати вигоду від створення кластера.

До соціальних індикаторів можна віднести такі показники як зростання кількості зайнятих, зростання заробітної плати, підвищення рівня освіти та кваліфікації робітників тощо. Саме завдяки соціальним чинникам можна стверджувати, що кластерні об'єднання ефективні не лише у промислово–внутрішньому плані, а й у політично–регіональному.

Використовуючи вищу форму кооперації, що лежить в основі кластерів стає можливим підвищити конкурентоспроможність регіону, відкрити нові робочі місця, забезпечити курси підвищення кваліфікації для працівників, що дає створити якісно новий продукт.

Вимір економічної ефективності кластерної діяльності вимагає її якісної і кількісної оцінки, тобто визначення критеріїв оцінки, показників ефективності виробничих процесів і всього сукупного виробництва. Якщо представити кластер у вигляді сукупності ланцюгових зв'язків горизонтального і вертикального спрямування, тоді правильно обраний критерій повинен виражати інтегровану сутність економічної ефективності горизонтальної і вертикальної інтеграції, що розвивається на основі виробничої, науково–технічної, комерційно–збутової і загально–управлінської кооперації. Такий критерій має бути достатньо універсальним, тобто єдиним для всіх суб'єктів ланцюгового зв'язку.

Слід також не забувати про екстенсивні (зростання чисельності робітників, подовження робочого дня, кількісне розширення старої техніки, тощо) та інтенсивні (зростання продуктивності праці, наукова організація виробництва і праці, науково–технічний прогрес, підвищення якості продукції, режим економії, тощо) критерії оцінки ефективності кластерної діяльності.

Кластеризація створює режим економії за рахунок об'єднання можливостей всіх підприємств та знаходження найбільш ефективного виду виробництва. Всередині кластера забезпечується висока ефективність використання конструкційних і інших матеріалів, сировинних і паливно–енергетичних ресурсів, створення і застосування вискоелективних маловідходних і безвідходних технологічних процесів. Кластеризація дає можливість при тих самих витратах отримати набагато більший результат, що автоматично збільшує економічний ефект [3; с. 15].

Оцінка економічної ефективності функціонування кластерів потребує також застосування спеціалізованих вимірів. До них можна віднести параметри, обґрунтовані регіональним розміщенням, галузевою специфікою та організаційною будовою кластера. Регіональне розміщення кластера вже автоматично є чинником підвищення його ефективності, адже ресурси виробництва (особливо природні) зазвичай розподілені за районами. Важливим є те, що історично та

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

технологічно існує низка стійких регіональних відмінностей у виробництві, що пов'язані з кліматичними умовами та з рівнем освоєння тієї чи іншої території (регіону).

Розглядаючи питання про ефективність кластерів, необхідно приділяти увагу обґрунтуванню розмірів кластерних утворень. Залежність між розміром й ефективністю діяльності, з погляду економічної теорії, впливає на результативність інтеграційної взаємодії суб'єктів кластера. Великі розміри підвищують ступінь формалізації об'єднання і зменшують здатність до змін. В той же час, великі кластери можуть мати значну владу на ринку, можуть використовувати ефект масштабу, користуючись потужною ресурсною базою, формувати регіональне лобі тощо. Малі кластери, що об'єднують лише декілька зацікавлених учасників, є більш оперативними і специфічними, здатними активніше реагувати на запити ринку. Проте і великі, і малі кластери мають певні організаційно–економічні переваги, які сприяють примноженню економічного ефекту від інтеграційної взаємодії суб'єктів, а також низку недоліків, які необхідно усвідомлювати і долати шляхом удосконалення форм і методів підприємницької діяльності.

Кластеризація примножує ефект від взаємодії диверсифікованих виробництв, сприяє індивідуальному розвитку підприємств малого і середнього бізнесу, підвищенню їх конкурентоспроможності і активному залученню до загальнодержавних процесів інтенсифікації економіки.

Узагальнюючи сказане, ефективність кластерної діяльності полягає у тому, що подібні об'єднання впливають не тільки на окремі підприємства, але і на економіку регіону в цілому. Вони створюють основу для залучення іноземних інвестицій, могутнього розвитку підприємств малого і середнього бізнесу, навчання широкого кола підприємців, підвищення гнучкості і мобільності компаній, створення широкого спектра мережевих структур.

Висновки. Успішне функціонування кластерів обумовлене активною взаємодією трьох основних сил суспільства: бізнесу, державних і недержавних інституцій, та влади. Ефективність їх відокремленого існування і інтеграційної взаємодії впливає на результативність розвитку підприємництва, державного регулювання економіки, інтенсивність міжнародних зв'язків, що проявляється через оптимізацію галузевої структури виробництва, удосконалення законодавства, зниження рівня корупції і монополізації тощо.

Таким чином, активізація кластерної взаємодії учасників територіального ринку створює передумови для формування ринкових відносин в національному масштабі і прискоренню соціально–економічного розвитку економічної системи.

Створення й успішний розвиток кластерних структур неможливі без таких аспектів творчого підходу до управління, як: ініціатива, яка передбачає застосування творчої ініціативи впливових людей з-поміж підприємців, представників влади, громадських лідерів, керівників навчальних закладів, здатних своїм авторитетом, розумом, організаційними здібностями і знаннями згуртувати, зацікавити і реально довести корисність нових форм взаємодії; інновація, представлена застосуванням сучасних технологій у виробництві, управлінні, науковому розвитку; інформація, що характеризується організацією динамічних інформаційних потоків; інтеграція, яка є основою застосування нових технологій взаємодії економічних суб'єктів на галузевому і територіальному рівнях на засадах кооперації; інтерес, що є рушійною силою і основною умовою підприємництва.

Таким чином, формування економічних кластерів є важливим і об'єктивно обумовленим процесом, який сприяє удосконаленню організаційно–виробничої структури економіки і поліпшенню динаміки її розвитку. Це є передумовою формування національних конкурентних переваг за рахунок оптимізації використання економічного потенціалу суспільства в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів [4; с.3].

Література

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник за 2013 / [за редакцією Ю.М. Остапчука]. – К.: Державний комітет статистики України, 2013 – 55 с.
2. Бутко М. П. Глобалізаційні виклики та національний зміст продовольчої кризи: регіональний вимір: монографія. / М. П. Бутко, Н. Т. Шадура-Никипорець; [під заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. Бутка М.П.]. – Ніжин : Аспект-Поліграф – 2012. – 284 с.
3. Бутенко А. І. Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону [Електронний ресурс]. / А. І. Бутенко – Режим доступу: www.nas.gov.ua/aboutNASU/Documents/ukr/DE.htm

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

4. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Торговельна політика України: погляд бізнесу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Special_research/2015_BTS_Trade_policy_report_if.pdf
5. Одінцов М. М. Продовольча безпека в умовах трансформаційної економіки / М. М. Одінцов, О. М. Одінцов // Агросвіт. - 2011. - №5. - С.24-26.
6. Country report: Ukraine, march 2015 [Electronic resource] / [O. Nivievskiy, O. Stepanuik, V. Movchan, M. Ryzhenkov, Yu. Ogarenko]. – Austria : International Institute for Applied Systems Analysis, 2015. – 69 p. – Access mode : http://www.agricistrade.eu/wp-content/uploads/2015/05/Agricistrade_Ukraine.pdf
7. Пабат О. В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки держави / О. В. Пабат // Економіка АПК. - 2010. - №12. - С.86-90.
8. Саблук П. Т. Продовольча безпека України / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов // Економіка АПК. - 2009. - №10. - С. 3-7.
9. Статистичний щорічник України за 2013 рік. / [за редакцією О. Г. Осауленка.]. – К.: Державний комітет статистики України, 2014. – 566 с.

References

1. Ostapchuk, Yu.M. (Ed). (2013). *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk za 2013 [Balances and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine: Statistical Yearbook for 2013]*. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].
2. Butko, M. P., & Shadura-Nykyropets, N. T. (2012). *Hlobalizatsiini vyklyky ta natsionalnyi zmist prodovolchoi kryzy: rehionalnyi vymir: monohrafiia [Globalization challenges and national content of food crisis: regional dimension: monograph]*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].
3. Butenko, A. I. (n.d.). *Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Fenomen klastera u formuvanni innovatsiinoi modeli ekonomiky rehionu [Institute of market problems and economic and environmental researches of the National Academy of Sciences of Ukraine. The phenomenon of cluster formation in an innovative economic model of the region]*. Retrieved from: www.nas.gov.ua/aboutNASU/Documents/ukr/DE.htm [in Ukrainian].
4. Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii. Torhovelna polityka Ukrainy: pohliad biznesu. [Institute of economic researches and policy consulting. Trade policy of Ukraine: a view of the business.]. (2015). [www.ier.com.ua](http://www.ier.com.ua/files/publications/Special_research/2015_BTS_Trade_policy_report_if.pdf) Retrieved from: http://www.ier.com.ua/files/publications/Special_research/2015_BTS_Trade_policy_report_if.pdf [in Ukrainian].
5. Odintsov, M. M., & Odintsov, O. M. (2011). *Prodovolcha bezpeka v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [Food security under conditions of transformational economy]*. *Ahrosvit – Agrosvit*, 5, 24-26 [in Ukrainian].
6. Nivievskiy, O., Stepanuik, O., Movchan, V., & Ryzhenkov, M., & Ogarenko, Yu. (2015). *Country report: Ukraine, march 2015*. Austria: International Institute for Applied Systems Analysis. Retrieved from: http://www.agricistrade.eu/wp-content/uploads/2015/05/Agricistrade_Ukraine.pdf [in Ukrainian].
7. Pabat, O. V. (2010). *Prodovolcha bezpeka yak skladova ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Food security as a component of economic security of the state]*. *Ekonomika APK - Economy of agro-industrial complex*, 12, 86-90 [in Ukrainian].
8. Sabluk, P. T., Bilorus, O. H., & Vlasov, V. I. (2009). *Prodovolcha bezpeka Ukrainy [Food security of Ukraine]*. *Ekonomika APK - Economy of agro-industrial complex*, 10, 3-7 [in Ukrainian].
9. Osaulenko, O. H. (Ed.). (2014). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013]*. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].

Надійшла 28.05.2015